

УДК 339.168.6 (477.83–25) “14” +339–057.33 : 347.676 : 27–523.6 (477.83/.86) Гермула

СМОЛЯНИН ГЕРМУЛА У ЛЬВОВІ В 1467 РОЦІ

Мирон КАПРАЛЬ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Пізньосередньовічний Львів відіграв важливу роль у тогочасній транзитній торгівлі східними товарами. Місто часто відвідували купці з різних регіонів Східної Європи, у тому числі й зі Смоленська, що в цей час належав Великому князівству Литовському. Дехто зі смоленських купців навіть прийняв міське право Львова. Цінним джерелом про їх перебування та діяльність у Львові і, загалом, до історії міста в XV ст. є публікований у статті акт останньої волі багатого смоленського купця Гермули (1467 р.). У заповіті, що був внесений до львівських міських актів, він здійснив пожертви на львівські і смоленські церкви, Печерський монастир та церкву в Новгороді.

Ключові слова: Львів XV ст., транзитна торгівля, східні товари, смоленські купці, заповіт, Смоленськ, Новгород, церкви, Печерський монастир.

Львів у XV ст. став привабливим пунктом транзитної торгівлі для купців зі Смоленська, що в цей час належав Великому князівству Литовському. Причому торговельні маршрути смоленських купців пролягали як на північ, так і на південь. У 1442 р. Данило зі Смоленська перед львівськими лавничими актами оскаржив Ігнатка з Вільна щодо неповернення 14 кіп чеських грошей, які останній позичив у Гданську в Данила¹. У цьому випадку купецька дорога смолянина лежала на узбережжя Балтійського моря, втім частіше смоленські купці подорожували через Львів у напрямку на південь до чорноморського узбережжя. Адже Львів у XV ст. та в наступний, ранньомодерний період залишався головним торговим містом східними товарами².

У 1461 р. зустрічаємо у Львові Федька, сина Хвалогора зі Смоленська, котрий мав торгові контакти з Августином Брухом, львівським лавником (1445–1471), пізніше райцею (1471–1472)³. Перед львівськими расцькими актами у цьому році Федько визнав борг на суму 60 кіп широких грошів та встановив своїм

¹ Księga ławnicza miejska 1441–1448 / Wyd. A. Czołowski, F. Jaworski. Lwów, 1921 [Pomniki dziejowe Lwowa. T. IV]. S. 93 (nr 722); Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів / Упор. У. Єдлінська, Я. Ісаєвич, О. Купчинський та ін. Київ, 1986. С. 22.

² *Kutrzeba S.* Handel Krakowa w wiekach średnich na tle stosunków handlowych Polski // *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny.* Kraków, 1903. Serya II. T. XIX (44). S. 1–196; *Charewiczowa Ł.* Handel średniowiecznego Lwowa. Lwów, 1925.

³ *Kapral M.* Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku. Toruń, 2008. S. 377.

уповноваженим для вирішення цієї справи Івашка Курка, свого ж земляка зі Смоленська⁴.

Посилення торгівельних контактів зумовило часткову адаптацію смоленських купців на теренах Львова, деякі з них саме в цей період приймають міське право. У 1479 р. першим з відомих у джерелах смолян громадянство Львова прийняв Матвій⁵. Після втрати Смоленської землі Великим князівством Литовським на користь Московського князівства в 1514 р., у Львові стали осідати вихідці з тих країв, котрим нова влада могла не імпонувати. Вже в 1515 р. Василь, син Федора зі Смоленська, купує город у львівських райців на Галицькому передмісті Львова, зобов'язуючись щорічно сплачувати чинш у розмірі 5 грошів⁶. Очевидно, райці осаджують його на “суровому корені”, оскільки на початку XVI ст. на передмістях Львова було ще чимало необроблених угідь та земель. Через вісім років, у 1523 р. колишній смолянин Василь доробляється більших статків та приймає міське право Львова⁷. Деяко пізніше, у перших десятиліттях XVI ст. присягають на львівське міське право ще два вихідці зі Смоленська та його околиць: у 1532 р. – Прокоп з міста Вязьма, що неподалік Смоленська, а в 1535 р. – Петро *de Smolyensko*, котрий перейшов на католицьку віру⁸.

Публікований нижче документ за своєю формою і змістовим наповненням нагадує кодицил (тобто неповноцінний заповіт, або доповнення до заповіту). Датований 1467 роком акт є останньою волею смолянина Гермули (ім'я можливо попсоване – Ярмула, Ярмола), багатого купця, котрий провадив східну торгівлю транзитом через Львів. У документі він розпоряджається 11 кантарами перцю, які слід було продати, на загальну суму 26 з половиною кіп грошів, що свідчить про велику партію східного товару значної вартості (також заповідач диспонує 4 золотими і 5 грошами). З документа дізнаємося про його товариша (ймовірно в купецькій подорожі) Гриня диякона, сина Івана зі Смоленська, котрому він доручає виконати свою останню волю. Присутність духовної особи, можливо, зумовила й характер самого заповіту, за яким більшість коштів заповідалася церквам, шпиталям та монастирям у Львові, Смоленську, а також у Києві й Новгороді. Всі церкви і монастирі, згадані в духівниці смоленського купця, знаходилися в другій половині XV ст. в межах Київської митрополії⁹, що свідчить про українсько-білоруську духовну спільність у цей період. Виняток становить церква Св. Івана Предтечі у Новгороді, якій Гермула, згадавши її

⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 52 (Магістрат м. Львова), оп. 2, спр. 8, стор. 27.

⁵ *Album civium Leopoliensium. Rejstry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783* / Wydał Andrzej Janeczek. Poznań; Warszawa, 2005. Т. I. S. 43 (nr 1008).

⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 9, стор. 181.

⁷ *Album civium Leopoliensium...* Т. I. S. 71 (nr 1618).

⁸ *Ibid.* S. 83 (nr 1791), 88 (nr 1875).

⁹ *Ульяновський В.* Історія церкви та релігійної думки в Україні. Київ, 1994. Кн. 1: Середина XV – кінець XVI століття. С. 79, 82–83.

останньою, заповів 4 золотих та 5 грошів. Утім, Новгород до часу захоплення та знищення міста московськими військами в 1471 р. як політично, так і духовно був під впливом обох великих сусідніх держав: Великого князівства Литовського та Московського князівства.

Для історії Львова заповіт Гермули цінний переліком, майже повним¹⁰, усіх церков та монастирів міста. Окремо згадує Гермула про шпиталь, котрий міг бути при монастирі Св. Онуфрія, що є першою джерельною згадкою про православний шпиталь у Львові¹¹. Для істориків архітектури вартим уваги є непряма інформація про покриття Успенської церкви, що може вказувати на значні ремонтні роботи в ній в цей час.

За лаконічним формуляром остання воля Гермули нагадує давньоруські актові документи¹². Проте присутність при укладенні його останньої волі львівського міського вїйта та двох лавників вказує на виконання обов'язкової вимоги для визнання правомочності тестаменту, що була закладена в привілеї короля Владислава III Варненчика для міста Львова від 16 липня 1444 р.¹³ Остання воля Гермули була внесена до львівських расцьких актів 15 жовтня 1467 р., очевидно невдовзі після смерті заповідача, і її автентичність та вірогідність не викликає сумнівів.

ДОКУМЕНТ

1467 р., жовтня 15. Львів. –

Заповіт смоленського купця Гермули про призначення пожертв на львівські й смоленські церкви, Печерський монастир та церкву в Новгороді, що був внесений до львівських міських актів

In nomine Domini amen. Sub anno Nativitatis Domini eiusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo. Ego Germula de Swyky Pauli filius, penes meam vitam admando raubam meam, Hride Dyakony filio Ivany de Smolyensko, cor[am] Stanislao Clopher advocato Leopolen[si] et cor[am] iurat[is] domino Martino

¹⁰ Немає згадки про існуючу тоді у Львові церкву Св. П'ятниці (*Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали / Упорядник Мирон Капраль. Львів, 1994. С. 99).

¹¹ Перші згадки про православні шпиталі у Львові датуються щойно кінцем XVI ст., див.: *Крип'якевич І.* Українські шпиталі у Львові в XVI–XVIII ст. // Діло. Львів, 1929. 5 червня. (Те саме: Лікарський вістник. Львів, 1930. Рік VIII. Ч. 1. С. 15–19); *Потимко О.* Братські шпиталі Львова XVI–XVIII ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів, 2003. Вип. 5–6. С. 49–53.

¹² Пор., наприклад: *Купчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Львів, 2004. С. 314, 316–317. Див. опис формуляра тестаменту дещо пізнішого періоду: *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття (спроба дипломатичного аналізу) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобиць, 2008. Вип. XI–XII. С. 527–555.

¹³ Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. / Упорядкував Мирон Капраль. Львів, 1998. С. 90–94.

Burza et Snyatin et aliis, undecim kantharia piper[is] tali condicione et effacione, ut aduxerat de[fec]tus marinis partibus solum in quatuor saccis et sine hoc pipe[ris] nichil aliud mag[is] habendo, in hac idem celario. Item primo et principaliter lego patri baytko duchownik ad sinagogam civitatis Leopoliensis duas sexagenas. Item ad sanctum Georgium extra muros Leopolienses unam sexagenam. Item ad sinagoga Mycolye* unam sexagenam. Item unam sexagenam sinagoge Bogahawlyenne*. Item unam sexagenam ad sinagogam Bogavyeschyennye**. Item sancto Phiedoro unam sexagenam. Item honofrigio unam sexagenam. Item ad Vskryessenye* sexagenam unam, hoc s[un]t completa Leop[o]li. Item mediam sexagenam pro co[o]perimento sinagoge in civitate. Item in Smolyensko ad Beata Virginis lego duas sexagenas. Item ad sanctum Spiritum duas sexagenas. Item ad sanctam Barbaram duas sexagenas. Item ad sanctum Spas duas sexagenas. Item ad sanctum Trinitatis duas sexagenas. Item in Kyow in Pyeczari Virginis Marie duas sexagenas. Item teneor dare ad Ivanum de Novogrodzye*** quatuor flor[enos] et gr[ossos] quinque. Item teneor amite Marie unam sexagenam. Item debitu[m] expedi[t]e in Smolyenska quinque sexagenas, ut scit aut dicat, Brada, it[em] res dantas* vero pueris et uxori, geneloia* mea non impedia[n]t se in aliquid et ego in fine vita mea nichil teneor alicui homini. Item p[ro] pauperibus Leopoliensibus quatuor sexagenas. Actum feria Vta ipso Hedvigis huius inductionis.

ЦДДА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 8, стор. 146. Впис в актову книгу.

Переклад

В ім'я Господа амінь. У році від Різдва Господа тисяча чотириста шістьдесят сьомому. Я Гермула зі Свеків¹, син Павла, на схилі свого життя поручаючи своє майно Гриню² дякону, сину Івана зі Смоленська, у присутності Станіслава Кльопера, львівського війта³, а також у присутності присяглих (лавників) пану Мартина Бужи⁴ та [Валентина] Снятина⁵ та інших (свідків), з такою умовою та домовленістю, щоб (продати) одинадцять кантарів⁶ перцю, які ослабленим привіз із морських країв, і не маючи нічого в цій пивниці, крім цього перцю в чотирьох торбах, насамперед заповідаю отцю батьку⁷, духівнику, до церкви міста Львова дві копи⁸, також до церкви Св. Юрія поза мурами – копу, також церкві (Св.) Миколая⁹ – копа, також одна копа Богоявленській¹⁰ церкві, також одна копа Благовіщенській¹¹ церкві, також (церкві) Св. Теодора одна копа, також шпиталю – одна копа, також Воскресенській¹² церкві одна копа; тут, у Львові, (це все) має виконуватися. Також півкопи для покриття церкви у місті. Також у Смоленську – до (церкви) Діви Марії дві копи, також до (церкви) Св. Духа дві копи, також до (церкви) Св. Варвари дві копи, також до (монастиря) Св. Спаса дві копи, також до (монастиря) Св. Трійці дві копи¹³. Також у Києві до Печер –

* Так в тексті.

** Так в тексті. Закреслено vs після Вога.

*** Закреслено в кінці слова пуче.

(церкві) Діви Марії¹⁴ – дві копи. Також зобов'язую дати до (церкви) Св. Івана в Новгороді¹⁵ чотири золотих та п'ять грошів. Також зобов'язую (дати) тітці Марії одну копу. Також слід відіслати до Смоленська п'ять коп, щоб Борода знав чи йому повідомили. Також за роздані речі ні діти, ні жінка, мій рід не перешкоджали в чомусь, а я на схилі свого життя нічого не винен будь-кому. Також для львівських бідних (жертвую) чотири копи. Діялося в четвер у (день) Св. Ядвіги (15 жовтня) того ж літочислення.

ПРИМІТКИ

¹ Місцевість не ідентифікована.

² Ім'я в оригіналі попсоване.

³ Станіслав Кльопер входив до складу львівської міської ради в 1461–1488 рр., у 1466 р. виконував обов'язки вйта (*Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa...* S. 72).

⁴ Мартин Бужа – львівський райця в 1471–1472 рр. (*Ibid.* S. 74).

⁵ Валентин Снятин був лавником у 1467–1472 рр., пізніше обіймав посаду львівського райці в 1472–1473 рр., див.: *Ibid.* S. 385 (помилково як “Gneten”).

⁶ Кантар (з тюрк. *kantar* – вага) – одиниця вимірювання ваги в країнах Близького Сходу та Середземномор'я, що варіювалась від 45 до 320 кг. В Османській імперії кантар становив 56,5 кг.

⁷ Слово вживалося в староукраїнській мові XV ст. у значенні “батька, отця, священика”, див., наприклад, випадок з відомим перемишльським маляром Гайльом, котрий був священиком і писався в документах “байтком”: *Александрович В.* Гайль Байтко – перемиський маляр першої половини XV ст. // *Перемиські дзвони.* Перемишль, 1992. № 7–8. С. 26–27. “Байтка” також зустрічаємо 1479 року у львівських актах: “Philipus pop alias Baутko” (ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 9, стор. 389; *Крип'якевич І.* Львівська Русь... С. 111. № 38), а також у реєстрах села Пекуличі під Перемишлем 1494 року (*Грушевський М.* Описи Перемиського староства 1494–1497 рр. // *Грушевський М.* Твори: У 50 томах. Львів, 2002. Т. 5. Серія: Історичні студії та розвідки (1888–1896). С. 88).

⁸ Копа (*sexagena*) – грошова лічильна одиниця, що становила 60 грошів.

⁹ Назва церкви в оригіналі попсована.

¹⁰ Назва церкви в оригіналі попсована.

¹¹ Назва церкви в оригіналі попсована.

¹² Назва церкви в оригіналі попсована.

¹³ Коротку історію соборної церкви Успіння Діви Марії та трьох монастирів – Троїцького, Спаського та Святого Духа – в Смоленську див.: *Историко-статистическое описание церквей и приходов Смоленской епархии.* Санкт-Петербург, 1864. С. 218, 238, 257, 266. Два останні були зруйновані в результаті військових дій XVI–XVIII ст. і не відновлені на середину XIX ст. (Там же. С. 218, 266). Про існування церкви Св. Варвари у Смоленську в XV ст. невідомо (див.: Там же; *Голубовский В. П.* История Смоленской земли до начала XV века. Киев, 1895. С. 105). У радянський час було відкопано фундаменти кількох церков давньоруського часу, назви яких не дійшли до нашого часу, див.: *Воронин Н. Н., Раппопорт П. А.* Зодчество Смоленска XII–XIII вв. Ленинград, 1979. С. 387, 393).

¹⁴ Церква Успіння Діви Марії Печерської Лаври.

¹⁵ Йдеться про храм Св. Івана Предтечі в Новгороді, при якому віддавна, ще з княжих часів існувала відома купецька організація “Іванівська сотня” (*Толочко П. П.* Древнерусский феодальный город. Киев, 1989. С. 137). Після руйнування міста московськими військами в 1471 р. та під час опричнини в середині XVI ст. храм не відновлено.

SMOLENSK'S INHABITANT HERMULA IN LVIV IN 1467

Myron KAPRAL'

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of the Ancient History of Ukraine and the Archival Studies
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

Late-medieval Lviv played an important role in the transit trade of oriental goods. The city was frequently visited by merchants from different regions of Eastern Europe, including Smolensk, which at that time belonged to the Grand Principality of Lithuania. Some buyers from Smolensk even accepted municipal rights of the city. The latest act of will of a rich Smolensk merchant Hermula (1467) published in this article is a valuable source of information on the merchants' stay and activities in Ukraine and, in general, on the history of the XVth century. In the testament, which was included into the city of Lviv acts, he made donations to the churches of Lviv and Smolensk, Kyiev-Pechersk monastery and a church in Novgorod.

Key words: Lviv in the XVth century, transit trade, oriental goods, Smolensk merchants, testament, Smolensk, Novgorod, churches, Kyiv-Pechersk monastery.

СМОЛЯНИН ГЕРМУЛА ВО ЛЬВОВЕ В 1467 ГОДУ

Мирон КАПРАЛЬ

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра древней истории Украины и архивоведения
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Львов позднего средневековья играл важную роль в тогдашней транзитной торговле восточными товарами. Город часто посещали купцы из разных регионов Восточной Европы, в том числе и из Смоленска, который в то время принадлежал Великому княжеству Литовскому. Некоторые из смоленских купцов даже приняли городское право Львова. Ценным источником про их пребывание и деятельность во Львове и, в целом, по истории города в XV веке является публикуемый в статье акт последней воли богатого смоленского купца Гермуды (1467 г.). В завещании, которое было внесено во львовские городские акты, он осуществил пожертвования на львовские и смоленские церкви, Печерский монастырь и церковь в Новгороде.

Ключевые слова: Львов XV века, транзитная торговля, восточные товары, смоленские купцы, завещание, Смоленск, Новгород, церкви, Печерский монастырь.

Стаття надійшла до редколегії 09.12.2009

Прийнята до друку 13.07.2010